

Ze ekumenikem Pavlem Filipim (* 26. května 1936, † 28. prosince 2015)

ROBERT SVATOŇ

Čtvrtý den v oktávu Narození Páně roku 2015 odevzdal s důvěrou do Hospodinových rukou svůj život evangelický teolog, Pavel Filipi, profesor ETF UK, jehož příspěvek k české ekumenické teologii považujeme za významný. Rodina Pavla Filipiho svými kořeny sahala k živé tradici tolerančního písmáctví a prostředí evangelické mládeže představovaly živnou půdou, v níž se Pavel Filipi jako mladý muž rozhodl pro studium teologie a pro službu ordinovaného kazatele v Československé církvi evangelické. Teologicky se ve šlépějích svého otce, který se řadil k okruhu laických žáků bibliisty Slavomila C. Daňka, hlásí také on k myšlenkovému odkazu tohoto prvního starozákonníka Husovy československé bohoslovecké fakulty. Akademickou dráhu pak Filipi začal po vikariátu v pražských sborech jako asistent Josefa Lukla Hromádky, jehož dílu věnuje Filipi především svoji disertační práci (*Farář Josef Hromádka*, 1971). Od svého učitele přejímá ekumenický rozhled a zájem o objevení specifické povahy a přínosu české reformační tradice, což se promítne i do habilitační práce, v níž Pavel Filipi představí procesy vedoucí k utváření českého protestantismu (*Ekumenické motivy v českém evangelictví 19. století*, 1974). Podstatný rys krystalizace domácího evangelictví přitom bude vidět v opuštění pozice vymezujícího se konfesionalismu a v příklonu k mentalitě ekumenismu, který chápe nikoliv pouze jako označení pro mezicírkevní aktivity, styky či strategie, nýbrž jako novou kvalitu vztahů.¹ R. 1978 následovalo jeho jmenování profesorem Komenského evangelické bohoslovecké fakulty, na téže fakultě (ETF) v letech 1999–2005 sloužil též jako její děkan.

Šíře oboru praktické teologie, kterému se Filipi věnoval, se promítla do rozpětí a rozličnosti témat, jimiž se jako pedagog a badatel zabýval: od diakonie a katechetiky přes liturgiku, homiletiku až k poimenice neboli duchovní péči. Jak ovšem připomenul ve své řeči při posledním rozloučení ve vinohradském sboru synodní senior ČCE Daniel Ženatý, byla snad nejmarkantnější charakteristikou zesnulého teologa schopnost „vidění teologických souvislostí v ekumenických vztazích“.² Ano, Pavel Filipi byl především ekumenikem a ekumenickou činnost rozvíjel na mnoha rovinách. Svědčí o tom nejen fakt, že stál dlouhá léta v čele ekumenického institutu na své domovské fakultě, ale též jeho angažovanost v rámci Ekumenické rady církví, předsednictví v synodu církví Leuenberského společenství v České republice, dále sympatie, které

¹ Srov. Pavel Filipi. *Ekumenické motivy českého evangelictví 19. století: habilitační práce na KEBF UK*. Praha: KEBF UK 1974, s. 7.

² Proslov synodního seniora ČCE Daniela Ženatého [2016-05-01]. http://www.etf.cuni.cz/zezivota/pohreb_PFilipi/proslov-DZ.pdf.

pěstoval vůči nově se etablojícímu pražskému Institutu ekumenických studií a v neposlední řadě třeba i skutečnost, že se jako jediný nekatolický křesťan r. 2005 coby expert zapojil do práce sněmu katolické církve v České republice. Kromě domácí ekumeny byl Pavel Filipi též činný v mezinárodních ekumenických grémiích, z nichž můžeme jmenovat komisi *Faith and Order* při Světové radě církví nebo Společenství evangelických církví v Evropě, v jehož výkonném výboru v l. 1987–2001 zasedal.

Po celý svůj život je Pavel Filipi spjat se svou církví. Působí nejen jako předseda jejího teologického poradního odboru, kde spoluurčuje teologickou linii církve, ale zůstává též vášnivým kazatelem vynikajícím poslušností vůči biblickému textu a hluboce přesvědčeným o působení zvěstovaného Slova, které je pozváním k životu s Kristem.⁵ Rovněž jeho zájem o ekumenismus nikdy nebyl čistě akademickou záležitostí, nýbrž stál pevně ve službě úsilí o sblížení křesťanů a církví. Byl si vědom, že dílo ekumenismu je odsouzeno k neúspěchu, pokud se stane jen doménou ekumenických špiček, ale přestane být živé v prostředí konkrétního společenství církve. Proto bezpočetné přednášky a besedy v rámci sborových aktivit na církevní bázi. Současně však Filipi čestně reprezentuje domovskou církev i na rovině oficiálních ekumenických rozhovorů. Pavel Hradílek vzpomíná, že když záhy po listopadových událostech roku 1989 začala ekumenická komise České biskupské konference jednat se synodní radou ČCE o vzájemném uznání křtu, uváděl prof. Filipi na pravou míru i názory zástupců z katolické strany.⁴ Dobrá znalost ekumenických dokumentů katolického magisteria, ale i náležitý přehled o stavu ekumenické spolupráce v okolních zemích mu to umožňovaly.

V ekumenismu, jak jej chápal Pavel Filipi, byla prvním prostředkem sblížování „co největší a co nejpřesnější vzájemná informovanost o našem ekumenickém partnerovi“.⁵ Po období odcizení, pomlouvání a karikování je podle něj nutné překonat stav vzájemné neznalosti, který bohužel v různých odstínech napříč spektrem české ekumeny tvrdošijně přetrvává dosud. Napomoci může právě fundovaná, systematická a přehledná publikace *Křesťanstvo* (poprvé 1996), v níž autor zpřístupňuje historii, statistiky a příznačné rysy jednotlivých křesťanských církví a konfesních rodin.⁶ Filipi se v knize nevydal jednoduše cestou rozboru a komparace základních věroučných dokumentů jak to činila klasická symbolika. Domníval se totiž, že „vedle učení, a často víc, než toto, charakterizuje církev také její kult, její formy zbožnosti, její ústava a instituce, a ovšem v mnoha případech i typické postoje v oblasti sociálně

⁵ Srov. Pavel Filipi. *Pozvání k oslavě: evangelická liturgika*. Praha: Kalich 2011, s. 70; *Pozvání k naději: kapitoly o homiletické hermeneutice a exegesi*. Praha: Kalich 2006.

⁴ Srov. Pavel Hradílek. Zemřel Pavel Filipi. *Getsemany*, 278, 1 (2016), s. 12.

⁵ Pavel Filipi. *Po ekumenickém chodníku: průručka ke vztahům a možnostem spolupráce mezi církvemi*. Praha: Kalich 2008, s. 53.

⁶ Srov. Pavel Filipi. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 1. vyd. Brno: CDK 1996 (následně vyšlo ještě 1998, 2001 a 2012).

etické“.⁷ O potřebnosti takového pohledu v našem prostředí svědčí skutečnost, že se kniha dočkala čtyř vydání, přičemž její text autor průběžně doplňoval a aktualizoval.

Přes svůj ekumenický zápal Pavel Filipi rozhodně nepropadal bezhlavému „pankřesťanskému“ romantismu“.⁸ Naopak, byl realistou, a to jak pokud jde o samotnou skutečnost rozkolu křesťanů, tak i co se týče náročnosti vlastních snah ekumenických. Situace rozdělení byla pro něj faktem, před kterým si nelze zakrývat tvář a který je patrný v rozdílech, jež se týkají nauky, chápání víry, způsobů zbožnosti, ale i samotného pojetí církve a jejího vztahu ke světu. Tento stav je neutěšený, jak to dosvědčuje i v českém prostoru dobře známá bolest historické paměti. Antagonismus, nevráživost a náboženské války, to vše jsou výmluvné projevy, které v minulosti otrásly věrohodností křesťanské zvěsti. A napětí, která uvnitř křesťanské rodiny trvají, není nikterak vhodné zlehčovat.⁹ Filipi se tudíž vědomě distancuje od názoru, že rozdělení církví není žádnou velkou tragédií, ba naopak že je výhodou a legitimním projevem plurality. Trvá na tom, že takové „rozdělení není v pořádku, že se s touto realitou nelze smířit bez pokusu o její proměnu“.¹⁰ Za bezpečné východisko k takové proměně vidí skutečnost, že v Kristu je již jednota jednou provždy neztratitelně dána, „takže naše úsilí se může týkat jen znovuoobjevení této jednoty ve vzájemném přibližování a překonávání překážek“.¹¹ Sám rád opakoval *dictum* metropolity Filareta o tom, že rozdíly mezi pozemskými církvemi určitě nesahají až do nebes.

Tomu, jak smířit v harmonii jednotu a mnohost, jimiž se od počátku vyznačuje církev, které však byly v dějinách narušeny rozkolem, věnoval evangelický teolog pozornost ve svých „kapitolách z ekumenické ekleziologie“: *Církev a církve* (2000). Zde se Filipi staví za tezi, že „diversita patří k existenci křesťanské církve bytostně a základně“ a že církev je ve své povaze myslitelná výlučně jako *communio ecclesiarum*. Toto společenství, které se uvnitř projevuje vzájemnou solidaritou a navenek společným vyznáváním Krista, by pak bylo nejvíce ohroženo tím, kdyby některá s církví dospěla k názoru, že „pravá Kristova církev žije *toliko* v ní, a nikde jinde“.¹² Za těchto okolností lépe rozumíme též sympatiím Pavla Filipiho coby teologa reformační tradice k modelu jednoty skrze vzájemné uznání církví, jak jej představuje Leuenberské společenství reformačních církví v Evropě, jež navzdory mezím a kritikám, kterých si byl vědom, pokládal „za velmi nosný“ i do budoucna.¹³

⁷ Tamtéž, s. 6.

⁸ Filipi. *Po ekumenickém chodníku*, s. 55.

⁹ Srov. tamtéž, s. 54.

¹⁰ Pavel Filipi. *Církev a církve: kapitoly z ekumenické ekleziologie*. Brno: CDK 2000, s. 122.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž, s. 175.

¹³ Srov. Pavel Filipi. *Communio ecclesiarum v Evropě – Leuenberské společenství církví*. In: *Fórum Velehrad I: Communio ecclesiarum – očištění paměti*. Olomouc: Refugium, 2007, s. 233.

„Do terénu české ekumeny“, tedy k těm, kdo v prostředí sborů, farností, komunit a rodin vytvářejí nebo chtějí vytvářet již dnes životem pulzující ohniska jednoty, směřovala Filipiho příručka nazvaná *Po ekumenickém chodníku* (2008). Vznikla na základě autorova dojmu, že „v životě církvi v Česku není zdaleka využito všech možností a výzev, které současná ekumenická situace nabízí.“¹⁴ Na podkladě duchovních zdrojů ekumenického úsilí, jakými jsou zejména bohoslužba nebo již existující formy svátostného společenství, Pavel Filipi v knížce odevzdal české ekumeně nemálo podnětů k plodnému ekumenickému soužití a k ekumenicky zodpovědnému pastoračnímu působení.

Pavel Filipi byl ceněn pro svoji schopnost i zalíbení naslouchat a diskutovat, což se odráží i v jeho psaných textech, které nadto vynikají nejen přístupností a čtivostí, ale prozrazují též vysokou jazykovou kultivovanost. Teolog a ekumenik Filipi nehaní, nesoudí ukvapeně, nerozdává známky. Snaží se především vytrvale poznat partnera v dialogu a pochopit jeho motivy. Ve své vlídnosti nicméně uměl být Pavel Filipi též kritický. Do vlastních evangelických řad vytrvale připomínal, že dějiny Kristovy církve nezačínají ani reformací ani rokem 1918.¹⁵ Upozorňuje, že u kolébky „první sjednocené církve v Evropě“ stáli jako falešní proroci kromě snahy o oživení reformačních idejí rovněž neblahý duch nacionalismu a antikatolický afekt.¹⁶ V duchu Hromádkovy linie klasického křesťanství tlumočí požadavek přihlásit se k historickým tradicím, úspěchům i selháním Kristova lidu jako ke společnému dědictví všech Kristových učedníků. Se stejnou odhodlaností se vyslovuje pro rozvinutí liturgického potenciálu uvnitř své vlastní církve, která tradičně přilnula spíše ke strohosti bohoslužebných projevů. „Evangelická identita“ odkazuje v duchu zásady *semper reformanda* dynamiku a tvárnost, které jsou schopné akceptovat i to, co je zdánlivě „jiné“, odlišné, a třeba i cizí.¹⁷

Pokud jde o katolíky, které vnímal jako hlavní soupeřky na cestě sblížení, nebál se Pavel Filipi ocenit námahu vloženou do ekumenicky vstřícných dokumentů a zároveň se snažil porozumět tomu, že utváření ekumenické mentality se v určitých sférách děje jen pozvolna a těžce. Po vydání deklarace *Dominus Iesus* však také jeho jistým způsobem opanoval příslovečný „strach římský“,¹⁸ nikoliv však předně jako obava či pud sebezáchovy jemnocitného českého evangelíka, nýbrž spíše jako projev zneklidnění nad tím, zda v textu prohlášení katolická církev až příliš neakcentuje výlučnost „nároku na jedinou

¹⁴ Srov. Filipi. *Po ekumenickém chodníku*, s. 8.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. 11.

¹⁶ Pavel Filipi. Co všechno bylo u kolébky ČCE? In: *Evangelická identita: sborník příspěvků z kurzu pro kazatele ČCE, pořádaného Spolkem evangelických kazatelů v Praze 21.–25. ledna 2008*. Benešov: EMAN 2008, s. 7–17.

¹⁷ Srov. Pavel Filipi. *Evangelická identita*. In: Ondřej Macek (ed.). *Zpytování: studie a eseje o evangelické identitě*. Středokluky: Zdeněk Susa 2007, s. 69.

¹⁸ Pavel Filipi. Zbožnost novodobého českého evangelictví. In: *Otázky české spirituality*. Velehrad: Refugium 2001, s. 62.

reprezentaci eklesiální realizace cesty spasení“.¹⁹ „Apodiktický soud“ o tom, že nekatolická církevní společenství nejsou církvemi ve vlastním smyslu a spíše „restriktivní“ tón dokumentu se zdály pozornému čtenáři, jakým Pavel Filipi bezesporu byl, v rozporu s koncilním přesvědčením o tom, že „Duch Kristův se nezdráhá používat jich jako prostředků spásy“.²⁰ V tu chvíli cítí povinnost, aby jako jeden z bratří uprostřed ekumenického společenství předložil svou námitku.

Když svého času Pavel Filipi formuloval a předložil české teologii její ekumenickou výzvu spočívající především v reflexi nad konfesně rozeklanými dějinami, problémem identity a ekleziologií v plurálu, uzavřel své podněty úvahou o kenozí církve. Činil tak s vědomím, že toto téma u nás již v minulosti překročilo hranice konfesí.²¹ Evangelický bohoslovec zde královskou cestu kenoze doporučuje všem křesťanským církvím, které by měly svorně usilovat o to, aby v jejich středu mohli svobodně působit Slovo a Duch. Jen tak se totiž budou moci stát „prostorem svobody v pravdě i svobody k pravdě, svobody k pokání a k citlivému vzájemnému naslouchání“,²² do něhož lze pozvat i hledajícího současníka. Kéž se v našich církvích tento ekumenický odkaz profesora Filipiho zabydlí.

¹⁹ Pavel Filipi. „Dominus Iesus“ a budoucnost ekumenismu. Komentář ke kontroverznímu dokumentu. *Teologická reflexe*, 7, 1 (2001), s. 14.

²⁰ *Unitatis redintegratio*, 5.

²¹ Srov. Vojtěch Novotný. České teologie umírající církve sedmdesátých let 20. století. *Teologické texty*, 1 (2004), s. 7–14.

²² Pavel Filipi. Ekumenická výzva české teologii. *Teologické studie*, 1 (2002), s. 65.